ئایینی سیاسی؛ بۆچوونێکی بیردۆزانە

بیریار ژاوەرۆیی

ئایینی سیاسی، وەک زۆرێک لە چەمکەکانی تری زانستە کۆمەڵایەتییەکان، بە شێوەی جۆراوجۆر لەلایەن کەسانی جیاوازەوە پێناسە کراوە و سەبارەت بەوە هەندێ بۆچوونی جیاوازهەیە. لەم وتارەدا بە کورتی ئاوڕێک دەدرێتەوە سەر دوو شێوەی پێناسەکردنی ئەم چەمکە، کە یەکیان پێوەندیی بە لێکچواندنی ئایدۆلۆژیا بە ئایین و ئەوی تریان پێوەندیی بە گۆڕینی ئایینی گشتی بە ئایدۆلۆژیاوە هەیە. لەو پێوەندییەدا پێویستە سەرەتا بە پێناسەی ئایین دەست پێ بکرێت و دواتر ئەو دوو بۆچوونە شرۆڤە بکرێن.

بە پێی باس و بیروڕای کۆمەڵناسان پێناسەی ماکیی ئایین دەکرێ بەمجۆرە بێت: «ئایین زنجیرەیەکە لە باوەڕ و کردەوە مەعنەوییەکان لە ئاراستەی بابەتی پیرۆز و سەرووی سروشت/مێتافیزیک کە باوەڕمەندانی وەک تاقە کۆمەڵێک یەکدەخات و واتا و ئاراستە دەدات بە ئەزموونەکانی ژیانیان. دیاردەیەکی کۆمەڵایەتییە کە بێجگە لە لایەنەکانی پێوەندیدار بە ڕەوشت، وەکو هەبووە مادییەکان لە پێکهاتە ئایینییەکان (وەک دامەزراوەکانی کلیسا لە مەسیحییەت و مزگەوت لە ئیسلام)، گروپە ئایینیەکان و بزووتنەوە ئایینییەکاندا دەردەکەوێت.»

لە پێوەندی لەگەڵ ئەو پێناسەیەی سەرەوەدا، ئەو پرسیارە دێتە ئاراوە کە ئایینی سیاسی چییە؟ دیارە وێڕای جیابوونی دامەزراوەکانی دەوڵەت و ئایین لە وڵاتە سێکیولارەکاندا، ئاستەمە بگوترێت کە ئایین و سیاسەت بە تەواوی لێکتر جیا کراونەتەوە. سیاسەت پانتاییەکی گشتییە کە هەموو لایەنەکان بەشدارییان تێدا کردووە و تەنانەت لە وڵاتانی سێکیولاریشدا بە مەرجی قبووڵکردنی دیمۆکراسی، هەموو کەس مافی بەشداریی هەبووە. بەڵام ئەوەی لێرەدا گرنگە ئاستێک لەو پێوەندییەیە کە بەرەو زاڵیەتیی ئایین یان تایبەتمەندییەکانی بە سەر سیاسەتدا دەڕوات. بۆچوونی جیاواز لەسەر ئەوەی هەیە کە ئەو پێوەندییە چۆن و چ کاتێک بەرەو وەها دۆخێک دەچێت و ئایینی سیاسی پێکدێت بە جۆرێ کە جار وایە ئەو چەمکە پێوەندیی ڕاستەوخۆی بە خودی ئایین لە واتا گشتییەکەیدا نەبووە و تەنانەت لە دژی بووە. شرۆڤەی دوو بۆچوونی سەرەکی زیاتر ئەو پرسە ڕوون دەکاتەوە.

یەکەم بۆچوون پێوەندیی بەوانەوە هەیە کە ئایدۆلۆژیا سیاسییە مۆدێرنە پاوانخوازەکان وەک ئایین دەبینن. لەو کەسانە لێرەدا تیشک دەخرێتە سەر دەیڤید ئەپتێر. سەبارەت بە پێوەندیی ئایین و سیاسەت، لە ڕوانگەی ئەپتێرەوە سێ جۆر یان ئاستی تێکەڵی ئایین و سیاسەت هەیە کە لەسێ سیستەمی تیۆکراتیک، پێکەوەسازان و بەجووڵەخستندا دەردەکەون. ئایینی سیاسی، پێوەندیی بە سیستەمی سێهەمەوە هەیە. بە ڕای ئەو لە تیۆکراسییەکاندا، ئەنجومەنە سیاسی و ئایینییەکان یەکێکن. هەندێ جار ڕەچاوکردنی پسپۆڕایەتی لەڕۆڵە سیاسییەکاندا بۆی هەیە، گەرچی لە سیستەمێکی ئایینی بیرۆکەکاندا، تیۆکراسییەکان سیستەمێکی پاشایەتی یان قەشە/مەلاسەروەریان هەیە، گەرچی ڕەنگە ڕێبەرایەتی هاوبەش بێت. شێوەی جۆراوجۆری ڕێبەرایەتی بۆی هەیە بەڵام، ڕێبەرەکان دوو تایبەتمەندییان هەیە؛ یەکەم، هەردوو ڕۆڵی تاکەکەسی و دامەزراوەییان هەیە، دووەم ئەوان نوێنەری خوان. دەسەڵاتیان لەوەوە سەرچاوە دەگرێت تەنانەت گەر لەلایەن خەڵکەوە هەڵبژێردرێن. لێرەدا نە حکوومەت ئاپۆرە و خەڵک دەخاتە جووڵە و نە لە ناو خەڵکیشدا جووڵەیەکی بەرچاو دەبینرێت. لە سیستەمی پێکەوەسازاندا حکوومەتی یاساکان هەیە نەک مرۆڤ. فرەیی و جۆراوجۆریی ناوەندەکانی هێز هەیە کە لە کاتی بڕیاردانە سەرەکییەکاندا دەبێت ڕێککەون. ئەو مەترسییە هەیە کە ئەم سیستەمانە بەرەو ئایینە سیاسییەکان بسووڕێنەوە وەک سەردەمی نازییەکانی ئەڵمانیا و فاشیستی ئیتاڵیا.

هەروەها بە ڕای ئەپتێر، لە سیستەمی وەجووڵەخستندا هەوڵ بۆ یەکپارچەیی دەدرێت. بۆ گەیشتن بەو یەکیەتییەسیستەمەکانی وەجووڵەخستن لە ڕێگای بەسیاسیکردنی هەموو ژیانەوە دەست پێ دەکەن. لە ئاکامدا سیاسەت بە هۆی باوەڕی سیاسی یەکپارچەوە نوقم دەبێت. ناکۆکی نەتەنیا خراپە بەڵکو دژەشۆڕشە. بیرۆکەکان مەترسیدارن و ئاڵنگاریی ڕەوایی ڕێژیم یان کاریزمای ڕێبەر دەکەن. ئەم سیستەمانە بە

«یاسای سەرکوتکەر»، لە زمانی دورکەیمەوە، دیاریی دەکرێن. لە ڕوانگەی ئەپتێرەوە ئەم سیستەمە پێوەندیی بە گواستنەوەی ژیانی کۆمەڵایەتی و مەعنەویی خەڵکێک، لە ڕێگای شێوازە خێرا و ڕێکخراوەکانەوە، هەیە. بۆ ئەوگرنگترین تایبەتمەندیی سیستەمی وەجووڵەخستن، ئایینی سیاسییە.

بە وتەی ئەپتێر لە هەندێ وڵاتدا بۆ پڕکردنەوەی پێوەندیی نێوان دەسەڵاتدار و فەرمانبەر، تاک و کۆمەڵگا، حکوومەت دۆخێکی ئایدۆلۆژیک دێنێتە ئاراوە کە تاک و دەوڵەت لێکتر گرێ دەدات. بۆ ڕێبەرانی سیاسی نۆژەن لە بەرەورووبوونەوەی بیردۆزیی و کردەوەدا، ئایدۆلۆژیای ئاسایی نەیدەتوانی بۆ درێژخایەن زاڵ بێت. هێزێکی زۆر سیمبۆلیکتری بەهێز و کەمتر ئاوەزمەندانە، گەرچی ڕەنگە ئامانجی ئاوەزمەندانەی هەبێت، پێویست بوو. ئەپتێر ئەم هێزەی ناونا «ئایینی سیاسی»، لەبەر ئەوەی کە ئایین هێزی زیاترە لە شێوەکانی تری بیر. ئەمە لەلایەکەوە پێویستییە ڕەهاکانی پێکهاتەی سیاسیی ملهوڕانە دابین دەکات و لەلایەکی تریشەوە، کاریگەر دەبێت لەسەر پێویستییە بنەڕەتییەکانی تاکەکان لە ڕێگای دیاریکردنی ئایینی دەوڵەت و پێناسە ڕەواکانی بەردەوامیی، واتا و شوناسی تاکەکەسی. ئەمە پێگەیەکی نوێ و ئایینێکی نوێ دەبەخشێت. بەم جۆرە ئایینی سیاسی دەبێتە فۆرمێکی مۆدێرنیزاسیۆن. ئایدۆلۆژیای دەوڵەتی سۆڤییەت نموونەیەکی تری ئەم ئایینە سیاسییە بوو.

لەڕاستیدا، مەبەستی ئەپتێر لە ئایینی سیاسی، ئەو ئایدۆلۆژیا مۆدێرنە تۆخانەیە کە بە شێوەی پاوانخوازانە زاڵ دەبن بە سەر دەوڵەتدا و چوارچێوەیەکی وەک ئایین دەگرنە خۆ و بەجۆرێ بەرهەمهێنانەوەی ئایینن و وەک ئایین کار دەکەن، گەرچی ڕەنگە لە باوەڕدا بەتایبەت باوەڕ بە مێتافیزیک جیاواز بن. بە وتەی ئەو، ئایینی سیاسی کە لە ڕۆژئاوا سەری هەڵدا، بۆخۆی وەڵامێک بوو بۆ لەدەستدانی ئیمان لە سیستەمەکانی پێکەوەسازاندا. ئیمان کە سەرچاوەی دەسەڵاتە، ئەم جارە بە جۆرێکی تر و لە ڕێگای ئەمەگناسی بۆ شتێکی تر لە دەوڵەتە نوێیەکاندا سەری هەڵدا. بەوەشەوە ئایینی سیاسی لە باری ڕەوشتەوە هێزی کەمترە لە ئایینی گشتی، چون بەڵێنی پاداشت و خەڵاتێکی جیاواز دەدات.

ئەپتێر تایبەتمەندییەکانی ئایینی سیاسی بەمانە دەزانێت: دەوڵەت و ڕێژیم تایبەتمەندیی پیرۆزی وەردەگرن. ئەو پیرۆزییە دەبێتە بناخە بۆ ڕاگرتنی تۆکمەیی لە کۆمەڵگادا. بەمجۆرە سەرهەڵدانی ئەم دەوڵەتانە ڕووداوێکی ئایینییە. کەواتە، هاوشێوەیی هەیە لە نێوان ئایینە سیاسییەکان و ئایینە گشتییەکاندا. کەسانی پیرۆز و کەسانی شەڕ هەن. نێردراو و بانگخوازان هەن. بۆ هەر تاکێک هەڵی بانگهێشتی سیاسی لە جێی بانگهێشتی ئایینی هەیە. نهێنی و دەسەڵات هەیە. دەمارگرژیی ئایین ئاسا لە کەشی سیاسیدا، زیاتر لە سیستەمی تیۆکراتیک بۆ ئامانجە سێکیولارەکان بەکار دەهێنرێت. هەروەها ئایینی سیاسی، بە شێوەی ئایدۆلۆژیای تاقە حیزبێک دەردەکەوێت وهەمیشە وەها نییە کە پێویستی بە دژایەتیی کردەوە و باوەڕی ئایینیی گشتی هەبێت. لەڕاستیدا، ئەگەری ئەوە زیاترە کە دژایەتیی ئایینە سیاسییەکانی تر بکات. ئایینی سیاسی دەبێتە لەمپەڕ لە بەردەم گۆڕان لە کۆمەڵگا و چوون بەرەو سیستەمی پێکەوەسازان. بە وتەی ئەپتێر کاریگەرییەکانی ئایینی سیاسی دەبنە هۆی بەهێزبوونی دەسەڵات لە ناو دەوڵەتدا و لاوازبوونی نەرمونیانیی کۆمەڵگا. بۆیە گۆڕان لە ملهوڕییەوە بۆ مۆدێلی دیمۆکراتیک و سێکیولاری ڕێکخراوی سیاسی و باوەڕی کۆمەڵایەتی ئاستەم دەبێت.

جێی ئاماژەیە کە وێڕای ناساندنی

ئایدۆلۆژیــای تاقە حیزبە پاوانخوازەکان، وەک ئایینی سیاســی، ئەپتیر ڕوانگە ئایینییەکانی کۆمەڵگای مرۆیی بە ڕێکخەری ئەوە دەزانێت و ئاماژە دەکات کە لە بنەڕەتدا ئایینی سیاسی لەو ڕوانگانەوە دەســت پێ دەکات. ئەم خاڵە باسی ئایینی سیاسی گرێدەدات بە بۆچوونی دووهەمەوە کە ســەرەتا باس کرا. لەڕاستیدا ئایینی سیاســی ســەرەکی، لەسەر بنەمای ئایینی گشــتییە. بۆیە لە بۆچوونی دووهەمدا مەبەســت لە ئایینی سیاسی، ئەو ئایینەیە کە دەکرێت بە ئایدۆلۆژیا و، دەســەڵاتی سیاسی دەگرێتە دەســت یان هەوڵ دەدات بیگرێتە دەست و لەو ڕێگایەوە لە هەموو بوارەکانــی ژیانــی سیاســی و کۆمەڵایەتیــی تاک و کۆمەڵانی کۆمەڵگادا دەستێوەردان دەکات، ئاڕاستەیان پێ دەدات و ئازادی بەرتەسک و سنووردار دەکاتەوە. لێرەدا یاریزانــە ئایینییەکان بە تــەواوی دەچنە نــاو هەرێمی تایبــەت بــە هەمــوو بابەتــە کۆمەڵایەتی ـ سیاسییەکان.

دیارە هەردووکی ئایدۆلۆژیا و ئاییــن، چوارچێــوە دیــاری دەکەن و هەندێ هاوشــێوەن، بەڵام ئاڕاســتەی ئاییــن بەرەو جیهانــی ترە. کاتێــک ئاییــن ڕێکدەخرێت و لــە ڕەوشــی نەریتــی دێتــە دەرەوە و لە چوارچێوەیەکدا بۆ ئاڕاســتەپێدانی سیاسی و کۆمەڵایەتی بەکار دەهێنرێت، دەچێتە بازنەی ئایدۆلۆژیــا و ئایدۆلۆژیــای ئایینی پێکدێت. لێرەدا وێڕای پاراستنی ئیمان بە مێتافیزیک، ئاییــن وەک ئایدۆلۆژیا زیاتر ئاڕاســتەی ئەم جیهانــی دەگرێتە خۆ. ئایدۆلۆژیای ئایینی بە هۆی ســەرهەڵدانی بزووتنەوە ئایینییەکان و دەســتێوەردانی ئایین لە سیاسەتی مۆدێرندا لە بەرانبەر ئایدۆلۆژیا ســێکیولارەکاندا سەری هەڵدا. هەروەها بەســەرهەڵدانی ئایدۆلۆژیای ئایینیــی تــوخ و پاوانخواز، ئایینی سیاســی دەرکەوت کە لەلایەک تایبەتمەندیی ئایینی هەبــوو ولەلایەکــی تــرەوە، تایبەتمەندیی ئایدۆلۆژیا.

کەواتــە کاتێک ئایینی گشــتی/پابلیکی کۆمەڵگا دەگۆڕدرێت بە ئایدۆلۆژیا و بۆ ئامانجە سیاســییەکان کەڵکی لــێ وەردەگیردرێت، دەچێتە چوارچێوەی ئایینی سیاســی. ئایین و ئایدۆلۆژیــا زیاتــر لە گۆڕەپــان و پانتاییی سیاســەتدا، یەک دەگرنەوە. بۆیە لە شۆڕشە ئایینییەکان یان حێزبــە ئایینییەکاندا، ئایین بە ئاســانی دەکرێت بــە ئایدۆلۆژیا. هەرچی ئیمانــی ئایینــی ئایدۆلۆژیاییتر دەبێت، لە پانتاییی سیاســەت و کۆمەڵــگادا مەترســیدارتر دەردەکەوێــت. کاتێک ئیمانی ئایینــی و ئایدۆلۆژیــا یــەک دەگرن، مەترســیدارترین دۆخ ســەرهەڵدەدات و مەترســی لەســەر ژیانی مرۆیــی زیاتر و توندوتیژتــر دەبێــت. لێرەدابە ســاکاری، هەم خۆبەختکردن و هەمیش کوشتن و بڕینی مرۆڤ لەلایەن کەســی ئیمانــدارەوە لە ڕێگای ئیمانەکەیەوە پاســاو دەدرێتەوە.

> لەڕاستیدا، مەبەستی ئەپتیر لە ئایینی سیاسی، ئەو ئایدۆلۆژیا مۆدێرنە تۆخانەیە کە بە شێوەی پاوانخوازانە زاڵ دەبن بە سەر دەوڵەتدا و چوارچێوەیەکی وەک ئایین دەگرنە خۆ و بەجۆری بەرهەمهێنانەوەی ئایینن و وەک ئایین کار دەکەن

گرنگترین ئایدۆلۆژیای ئایینی، ئایدۆلۆژیای ئیسلامی بووە. ئیسلام وەک ئایینێک کە تەنیا ســەرنجی مەعنەوییەت نــادات و بەرنامەی ئابووری و سیاسیی بۆ کۆمەڵگا هەیە، زیاتر لە ئاینەکانی تر بەهرە و توانستی دابین کردنی بنەماکانــی ئایدۆلۆژیای هەبــووە و کراوە بە ئایدۆلۆژیا. لە ماوەی سەدەی ڕابردوودا چەندین جۆری ئایدۆلۆژیای سیاسیی ئیسلامی سەریان هەڵداوە. لەڕاســتیدا ئایینی ئیســلام هەر لە سەرەتاوە لەگەڵ سیاسەت تێکەڵ بووە، بەڵام ئەو تێکەڵییە زیاتر لە جۆری تیۆکراتیک بووە. لە سەدەی ڕابردوودا بوو کە ئیسلامی سیاسی

سـەری هەڵدا ونموونەی هــەرە توندوتیژی شــیعی ئەوە لە پاش شۆڕشی ١٩٧٩ لە ئێران و بە پێکهاتنی کۆماری ئیســلامی دەرکەوت. لێرەدا بە شــێوەیەکی زۆر جیاواز لە پێوەندیی ساکاری ئایین و سیاسەت، ئیسلام لە ڕەوشی ئایینی گشتی/پابلیک هێنرایە دەرەوە و کرا بە ئایدۆلۆژیا بۆ مەبەستی سیاسی.

وەک لە ســەرەتادا ئاماژە کرا لەراســتیدا ئایین و سیاسەت لێکتر جیا ناکرێنەوە؛ چونکو لــە هەموو کۆمەڵگاکاندا ئــەو دووانە بە کەم و زۆری پێوەندییان هەیە. سیاسەتوانەکان لە ئایین کەڵکیان وەرگرتــووە و ئایینییەکانیش لە سیاســەت. لە سێکیولاریزمیشدا لەوپەڕیدا ئەوە دامەزراوەکانی ئایین و دەوڵەتن کە لێکتر جیا دەکرێنەوە. دەوڵەت وەک دامەزراوەیەکی بێلایــەن دەردەکەوێت و هــاوکات ئازادی بۆ هەمــوو ئایین و بــاوەڕ و بیرۆکە جیاوزەکان دابیــن دەکرێت. بۆیە لە کردەوەشــدا ڕەنگە هاســانکاریی سیاســی بۆ کاروباری ئایینیی هاووڵاتییانــی ئیماندار بکرێــت، گەرچی بێ دەستێوەردانی ئایینی. بۆ وێنە هاسانکاری بۆ کاروباری حەجی موسڵمانەکان. و ئەوە بە واتای پێشێلکردنی ســێکیولاریزم نییە. هەروەها لە وڵاتێکی سێکیولاری دیمۆکراتیکدا ئازادی بۆ حیزب وگرووپە ئایینییەکان هەیە بە مەرجێ کە یاسای دیمۆکراتیک قبووڵ بکەن. واتە وا نەبێت کە ئەگەر دەســەڵاتیان گرتە دەست، ئازادی لە هەموو لایەنەکانی تر بسێننەوە.

بەپێچەوانــەوە، لە ئایینی سیاســیدا، ئەو ڕێسایەی سەرەوە قبووڵ ناکرێت و لەراستیدا کاتێکیش باســی دیمۆکراســی تێدا بکرێت، تا ئاستی گەیشــتن بە دەسەڵاتە و پاشان لە چوارچێــوەی ئایدۆلۆژیایەکی نادیمۆکراتیکدا هــەوڵ دەدرێت بــۆ جێبەجێکردنــی بنەما ئایینییەکان (یان لە ڕوانگەی ئەپێرەوە بنەما ئایدۆلۆژیکەکانــی تاقە حێزبێک). ئیدی ڕێگە بە ئازادیی لایەنە نائایینییەکان نادرێت تاکوو هەربەوجــۆرە کە ئەو ئایدۆلۆژیــا ئایینییە بە شێوەی دیمۆکراتیک بە دەسەڵات گەیشتووە، ئەگەر بەرنامەکانی سەرنەکەوت بە ئاشتیانە و دیمۆکراتیک دەسەڵاتیشی لێ وەرگرنەوە. بە واتایەکی تر لە ئایینی سیاسیدا، ئایین سیاسەتە و سیاسەتیش ئایین. کەواتە باس لە پێوەندیی ســاکاری ئایین و سیاسەت وەک دوو بواری جیــاواز نییە، بەڵکو ئایین دەبێتە ئایدۆلۆژیای سیاســی کە چوارچێوە بۆ سیاسەت و هەموو پرس و کێشە کۆمەڵایەتییەکان دیاری دەکات و پسپۆڕایەتی لە بوارە جیاوازەکاندا واتایەکی سەربەخۆیان نابێت.

هەرچۆنێــک بێــت، بەپێــی بۆچوونــە جیــاوازەکان، جۆرەکانــی ئایینــی سیاســی بوونیــان هەیە و بریتین لــە ئایدۆلۆژیا توندئاژۆ و پاوانخــوازە نائایینییەکانیش، چۆنکو ئەوانەش پیرۆزییان تێدایە. ئەم ئایدۆلۆژیایانە بەرمەبەستی ئەپێرن. لــە ڕوانگــەی ئەپێردا، لەراســتیدا لێکچوونــی ئایینی هەیە، واتە ئەو ئایدۆلۆژیایانە تایبەتمەندییەکانــی ئایینیان گرتووەتە خۆ، یان ئەوانە لەو ئایدۆلۆژیایانەدا بەرهەم هێنراونەتەوە. بــەڵام لە ڕوانگــەی ترەوە ئەوە خــودی ئایینە کە دەکرێــت بە ئایدۆلۆژیا و سیاســی دەبێت. ئایدۆلۆژیای سیاســی-ئایینی بەرزترین ئاستی ئایینی سیاسییە. لێرەدا تێکەڵیی ئایینی گشتی و ئایدۆلۆژیــا هەیە. واتە ئایینی پابلیک/گشــتی دەگۆڕدرێت و دەخرێتە چوارچێوەی ئایدۆلۆژیای سیاســییەوە. کاتێک ئایین و سیاســەت دەبنە هاوپەیمان زۆر مەترسیدار دەردەکەون. بەتایبەت ئایین لە شێوەی ئایدۆلۆژیای سیاسیدا لە هەموو ئایدۆلۆژیاکانــی تر مەترســیدارتر دەبێت؛ لەبەر ئەوەی کە لەگەڵ ئیمانی تاکەکان ســەروکاری هەیــە و زیاتــر لەوانــەی تــر لە ئــاوەز دوور دەکەوێتەوە و پاســاوی زیاتــری بۆ هەردووکی خۆبەختکردن و کوشــتنی مرۆڤــەکان لە پێناو ئامانجەگەلێکدا هەیە کــە زۆرێکیان خزمەت بە مرۆڤایەتــی ناکەن. کەواتە لەم جۆرەی دووەمدا گۆڕانی سیاســی ـ کۆمەڵایەتیش زۆر ئاستەمتر دەبێت.

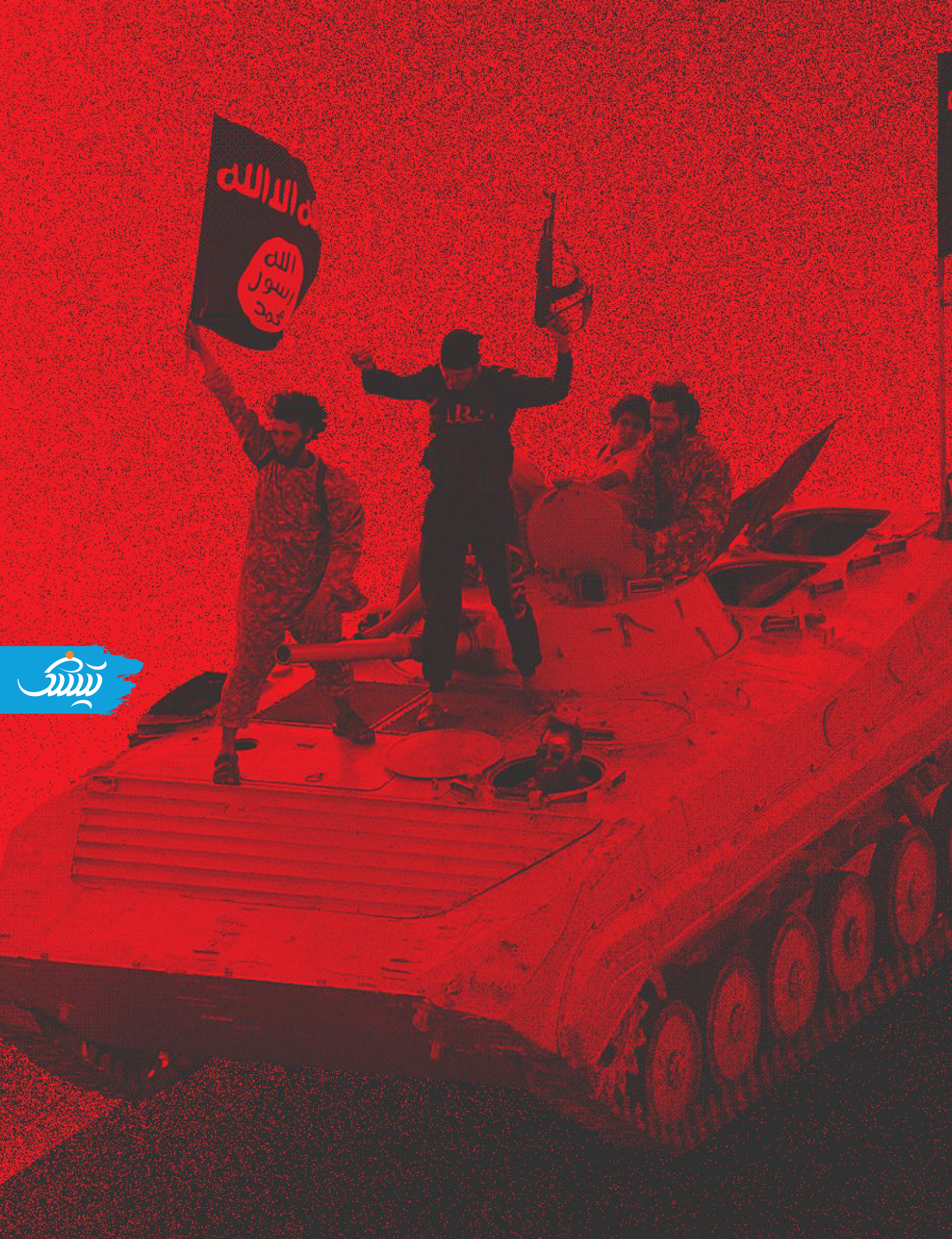
الله
رسول
محمد